

Науково-творче джерело вивчення конституційного права України*

Єлизавета ЄВГРАФОВА,
кандидат юридичних наук,
суддя Вищого спеціалізованого
суду України з розгляду цивільних
і кримінальних справ

33

Лише за останні п'ять років видано десятки підручників з конституційного права, автори яких доклали чимало зусиль для піднесення цієї юридичної науки та її предмета на належний теоретичний рівень. І сьогодні можна впевнено стверджувати, що в минулому залишилися догматизм, ідеологізація, примітивне описування конституційного права, притаманне аналогічним виданням радянських часів. Відбулися радикальні зміни в науці конституційного права, сформувався та розвивається нова методологія і методи його дослідження, сприйнято демократичні й правові цінності та стандарти. До таких навчальних видань, поза сумнівом, належить підручник з конституційного права України, підготовлений авторитетними вченими конституціоналістами В. Ф. Погорілкою і В. Л. Федоренком до 15-ї річниці Основного Закону України.

Викладений у книзі матеріал складається з двох частин: загальної й особливої. Така конструкція відображає сучасні тенденції в розвитку науки та практики вітчизняного конституціоналізму, а також потреби суспільства в стабільності державного устрою, його владних інституцій, у надійному забезпеченні здійснення та захисту прав і свобод людини та громадянина. Загальна частина

підручника – це переважно викладення теоретичних положень науки конституційного права, а за методикою – ключ до вивчення студентами практичних питань соціально-політичних реалій конституційного ладу в країні.

Підручник починається з розкриття поняття «конституційне право» як провідної категорії однойменних науки і галузі системи права, а також особливостей використання в сучасних правових системах категорії «державне право». При цьому автори переконали: застосування терміна «конституційне право» в національній правовій системі є цілком об'єктивним, закономірним і найбільш вдалим (с. 12). Привертає увагу досить лаконічне викладення таких складних і дискусійних питань теорії, як предмет і метод, принципи, система та джерела конституційного права. Усе це виконано на сучасній світоглядній і методологічній основі, відкриває студентам шлях як до самостійного осмислення становлення й розвитку системи конституційного права України, так і до формування нової національної системи права в цілому. Для виконання згаданого завдання потрібно оволодіти знаннями історії й теорії вітчизняного конституціоналізму, конституційного законодавства.

Цікаво, хоч і стисло, в підручнику висвітлено питання системи конституційного права, яка, залишаючись публічним правом, водночас містить окремі елементи права приватного. Виокремлення в ній підсистем матеріального та процесуального, природного й позитивного права відображає фундаментальні тенденції, характерні для розвитку цивілізованого суспільства. Докладно в підручнику розглянуто співвідношення системи конституційного права з системою Конституції України, а також – конституційного законодавства. Значну увагу приділено висвітленню норм та інститутів конституційного права, їх-

ньої сутності, видів, класифікації тощо, розгляду теми «джерела конституційного права». Остання традиційно посідає одне з провідних місць у системі категорій правової науки та в підручниках з будь-якої галузі права. Спираючись на новітні досягнення юридичної думки, автори формулюють визначення поняття джерел конституційного права, їхні окремі види, походження, систему, перспективи розвитку, формування нових видів і т. ін., водночас підкреслюючи беззаперечну роль Конституції України як джерела для всіх без винятку видів джерел права (с. 68–86).

Тому не випадково в підручнику так ретельно проаналізовано поняття Конституції України, історичне й етимологічне походження згаданого терміна, подано узагальнення наявних у вітчизняному правознавстві поглядів учених-конституціоналістів на сутність, функції, зміст, структуру та систему Конституції України, а також інші теоретичні питання. Докладно висвітлено історію Конституції України 1996 року, яка свідчить про досить складний і тривалий політико-правовий процес її розроблення та прийняття, притаманні їй неузгодженості, суперечності тощо. Зокрема, дано відповідну оцінку змінам, внесеним до Конституції України 8 грудня 2004 року, та рішенням Конституційного Суду України (далі – Суд) від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010, яким визнано неконституційним закон про внесення зазначених змін через порушення встановленої Основним Законом процедури його розгляду й ухвалення. Водночас була відновлена дія Конституції України в редакції від 28 червня 1996 року. На думку авторів, це рішення є *доленим*. Проте, на мій погляд, така оцінка є надто передчасною: у суспільстві досі пам'ятають рішення Суду, назване в народі «*третім туром*» виборів Президента України.

Значне місце в підручнику відведено темі «конституційно-правова

Рецензія

*Рецензія на книгу:
Погорілко В. Ф.,
Федоренко В. Л.
Конституційне право України:
Підручник. – К.:
ТОВ «КНТ» ТОВ
«Вид-во Ліра-К»,
2011. – 527 с.

відповідальність». Їй в останнє десятиріччя присвячено численні наукові дослідження. Вони позитивно вплинули на розгляд цієї проблеми в підручнику. Автори правильно визначають конституційно-правову відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності, котрій притаманні загальні й особливі ознаки тощо. Такий широкий підхід дозволяє з'ясувати важливі теоретичні та практичні аспекти конституційно-правової відповідальності, усвідомити читачами її значення і спрямованість у державі як правового засобу стабільності й непорушності конституційного ладу в Україні. Воднораз для студентів, на мій погляд, не менш важливим є розуміння конституційно-правової відповідальності як застосування правових санкцій до порушників норм Основного Закону держави (с. 157–158). Адже, як свідчить практика його реалізації, *найбільш проблемними* в українському суспільстві є *додержання і належне виконання Конституції*. У цьому плані «правовий» нігілізм по відношенню до Конституції України став тотальним і охопив майже всі найважливіші сфери суспільних відносин, що є предметом її регулювання. А в період з 2005 по 2010 роки Основний Закон фактично підмінювали політичною чи іншою доцільністю, домовленостями між політичними партіями й їхніми керівниками чи власним розсудом у прийнятті рішення з питань, що становлять загальносуспільний інтерес. Але жодної особи за такі дії так і не було притягнуто до конституційно-правової відповідальності. Даний аспект потребував би бодай стислого відображення в підручнику. Це, поза сумнівом, допомогло б студентам у вивченні порушеної теми й наблизило б їх до адекватного сприйняття та розуміння конституційно-правової реальності в Україні.

У цілому ж *Загальна частина* підручника викладена відповідно до вимог сучасної дидактики, з використанням наукових досліджень актуальних проблем конституційного права України, що сприяє його поглибленому вивченню студентами, розвиває в них уміння самостійно аналізувати й вирішувати питання реалізації Конституції України і т. ін. А це є чи не найважливішим для будь-якого підручника та його користувачів.

Не менш вдало в підручнику викладено *Особливу частину*, присвячену висвітленню конкретних проблем конституційного права України, прямо чи опосередковано пов'язаних зі структурою Основного Закону, його окремими розділами. Відповідно до внутрішньої логіки підручника ця частина розпочинається з теми «*основи конституційного ладу України*» (науковий термін, який у Конституції, на жаль, не використовується), зі з'ясування поняття

конституційного ладу взагалі – одного з найширше обговорюваних питань у науці конституційного права. Можна погодитися з визначенням останнього як системи суспільних відносин, передбачених і гарантованих Конституцією й законами України, прийнятими на її основі та відповідно до неї (с. 168–169). У цьому контексті в підручнику розкривається зміст і форма конституційного ладу, його суверенність, демократизм, правонаступництво, інші ознаки й елементи. Важливою рисою конституційного ладу, слушно зазначають автори, є його *реальність, дійсність*, яким, на їхню думку, відповідає переважна більшість інститутів конституційного ладу України (с. 170).

Послідовно та лаконічно висвітлено складові конституційного ладу: державний і суспільний лад, конституційні засади внутрішньої та зовнішньої політики України, чітко визначено їхні конституційні основи. При цьому розгляд цих та інших питань супроводжується кваліфікованим аналізом і коментарем чинного законодавства, що важливо для кожного, хто професійно вивчає конституційно-правову реальність держави.

Висвітлення у підручнику конституційно-правового статусу людини і громадянина, виборів і референдумів, парламенту України, глави Української держави, виконавчої влади тощо насичене змістовною правовою інформацією й максимально наближене до нинішньої моделі конституційного ладу держави. Без сумніву, це заслуговує підтримки та позитивної оцінки.

Чимало уваги автори підручника приділили проблемам судової влади, яка посідає належне місце в правовій системі України. Ідеться про єдиний у нашій державі орган конституційної юрисдикції – Конституційний Суд, на якого покладена надто відповідальна місія в життєдіяльності суспільства та держави. Читачам буде цікаво дізнатися про генезу світової конституційної юстиції, причини й історичні умови її виникнення, подальший розвиток і зміцнення в суспільстві. Щодо становлення конституційного правосуддя в Україні, то це, як зазначено в підручнику, відбувалося не миттєво, а в надто непростій соціально-економічній і політико-правовій ситуації в країні та протягом тривалого часу. Лише після прийняття чинної на сьогодні Конституції України й ухвалення нової редакції Закону «Про Конституційний Суд України» від 18 жовтня 1996 року вперше було сформовано повноважний і дієвий склад Суду. А нинішнього року виповнюється п'ятнадцять років від дня його утворення. Автори правильно визначають цей орган державної влади як єдиний в Україні колегіальний орган конституційної

юрисдикції, покликаний вирішувати питання про відповідність (конституційність) законів та інших правових актів Конституції України і давати офіційне тлумачення Конституції та законів України (с. 423).

У підручнику ретельно досліджено порядок формування складу Суду, умови вступу суддів на посаду, здійснення його функцій і повноважень, структуру й організацію діяльності, основні стадії та особливості конституційного судочинства, види окремих проваджень тощо (с. 425–441). Але при цьому варто було б пояснити, чому, на відміну від Основного Закону, в якому використовується лише термін «*конституційне звернення*», а в Законі «Про Конституційний Суд України», крім нього, ще й «*конституційне подання*», чому для їх розгляду встановлено різний строк, причому безпідставно надано пріоритет органам влади? У зв'язку з цим у, скажімо, студентів можуть виникнути певні запитання щодо *правової рівності суб'єктів у захисті їхніх прав у Суді*. Адже не випадково автори звертають увагу на перспективність запровадження в Україні *інституту конституційної скарги* на закони, інші правові акти вищих органів державної влади, якими порушуються чи ущемляються права фізичних і юридичних осіб, тобто надання їм права на розгляд такої скарги Судом (с. 439). Але виникає запитання: чому Суд надто рідко приймає рішення за зверненнями громадян, а в переважній більшості відмовляє їм у відкритті конституційного провадження? Вивчення й аналіз процесуальних ухвал Суду про відмову у відкритті конституційного провадження, прийнятих лише за останні п'ять років, свідчить про те, що значна частина звернень (близько 85 відсотків) підлягала розгляду Судом по суті. На жаль, цієї проблеми в підручнику не висвітлено. Більше того, автори сприймають Суд як щось «святе», непорушне, не помічаючи помилок, непослідовності, суперечностей у його рішеннях, висновках та ухвалах.

Воднораз у підручнику цікаво й логічно викладено матеріал з питань організації та функціонування в Україні судів *загальної юрисдикції*. У цьому розділі цінним є те, що в ньому враховано перші результати *новітньої судової реформи*, проведеної відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», оновленого процесуального законодавства. На кінець 2010 року було створено систему вищих спеціалізованих судів загальної юрисдикції, а саме: Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України та Вищий адміністративний суд України. При цьому згідно з Конституцією України найвищим судовим органом у системі судів загальної юрис-

дикції є Верховний Суд України (ст. 125), склад, функції та повноваження котрого істотно скореговані Законом «Про судоустрій і статус суддів» і відповідними процесуальними кодексами України.

Попри складність розглядуваних питань, обсяг законодавчого та наукового матеріалу, авторам вдалося методично правильно й ефективно розкрити сутність судової влади, природу судів загальної юрисдикції, статус професійних суддів, порядок їх призначення на посаду та звільнення з посади і т. ін. У підручнику досить ретельно висвітлено питання функцій і повноважень таких судів, чітко окреслено їх систему: місцеві суди; апеляційні суди; вищі спеціалізовані суди України; Верховний Суд України. Усім їм притаманна організаційно-правова єдність, що надзвичайно важливо для забезпечення основоположних принципів верховенства права, законності, незалежності судів, безсторонності та справедливості у здійсненні ними правосуддя.

Водночас функціонування й ефективність діяльності судів загальної юрисдикції реалізується дієвою системою їхнього забезпечення, представленою Вищою радою юстиції, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Національною шко-

лою суддів України, суддівським самоврядуванням. Ці органи й установи беруть безпосередню участь у формуванні високопрофесійного суддівського корпусу, чие призначення – здійснювати правосуддя незалежно від будь-якого впливу, неупереджено та справедливо.

Важлива роль у забезпеченні організації та функціонуванні судів загальної юрисдикції належить Президентові України, органам законодавчої та виконавчої влади тощо. І хоча авторами ці питання викладено стисло, читачі для їх вивчення все ж отримують необхідну та корисну інформацію.

Підручник містить чітке визначення територіального устрою України – важливої складової державного ладу країни. Це – «територіальна організація держави, що характеризується внутрішнім поділом її на складові – адміністративно-територіальні одиниці різного рівня, відповідно до яких утворюються місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування» (с. 478). В їх організації та функціонуванні вирішальна роль належить конституційним засадам, на котрих ґрунтується територіальний устрій України: єдності й цілісності державної території; поєднанні централізації та децентралізації у здійсненні державної влади; збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їхніх історичних, економічних, екологічних та інших особливостей, етнічних і культурних традицій (ст. 132 Конституції України). Усе це докладно розкривається в підручнику та конкретизується при висвітленні принципів територіального устрою: територіального верховенства держави, цілісності території, непорушності державного кордону і т. ін. У результаті студенти мають змогу для глибшого вивчення сутності та особливостей територіального устрою України, а також органічно пов'язаних з ним проблем реформування наявних адміністративних одиниць (районів, областей тощо) (с. 478–488).

У системі територіального устрою України особливе місце посідає Автономна Республіка Крим (далі – АРК). У підручнику наведено основні моменти історії появи у складі України Кримської області, перетворення її на автономію як невід'ємної складової частини України тощо. Однак до сьогодні не всі питання цього територіального утворення, як, до речі, й місцевого самоврядування, вирішені відповідно до європейських стандартів демократії. На відміну від місцевого самоврядування, в якому повновладним суб'єктом є територіальна громада, в АРК таким суб'єкт не визначений. Автори підручника пропонують називати його «спільнотою громадян Автономної Республіки Крим» або просто «спільно-

тою АРК» (с. 492). Перше визначення є некоректним по відношенню до ст. 4 Конституції держави, за якою в Україні існує єдине громадянство. У такому разі, можливо, точнішим з правової точки зору був би термін «громадська спільнота АРК», тобто йдеться про мешканців, котрі постійно проживають в автономії. У терміні «спільнота АРК» відсутня правова визначеність, оскільки невідомо, який зміст в нього вкладено, тому він є неприйнятним. Також немає правової визначеності й з інших питань, зокрема правового режиму майна, яке належить АРК. Адже його власником не є громадська спільнота автономії. Водночас Основним Законом встановлено: до її відання належить управління цим майном (п. 3 ч. 1 ст. 138 Конституції України).

Висловлені думки не слід сприймати як зауваження авторам або їхні упущення. Із завданням викладення матеріалу відповідно до Конституції та чинного законодавства нашої держави, навчальної програми з курсу конституційного права України вони досить успішно впоралися.

Для кращої організації, ефективності та спрямованості навчального процесу з курсу конституційного права України важливе значення має з методичної точки зору запропонований в підручнику до кожної теми перелік запитань. Це концентрує увагу студентів на найскладніших аспектах теорії та практики конституційного права, орієнтує на пошук правильної на них відповіді. Також автори запропонували цікавий список літератури, рекомендованої читачам для вивчення конституційного права. Водночас, на мою думку, варто було б до такого переліку включити окремі рішення, висновки й ухвали Конституційного Суду України, що надало б студентам можливість безпосередньо знайомитись із практикою реалізації Основного Закону України. Це набагато ефективніше сприяло б формуванню правових знань майбутніх юристів, аніж вивчення рекомендованих видань суддів Конституційного Суду, зміст яких переважно є компіляцією актів даного органу.

Маємо всі підстави стверджувати, що третє видання підручника «Конституційне право України», підготовлене академіком Національної академії правових наук України В. Ф. Погорілкою і доктором юридичних наук В. Л. Федоренком, є вагомим внеском у подальший розвиток науки конституційного права, удосконалення навчального процесу з однойменного предмета, формування належного рівня правової культури в суспільстві. І, як уже зазначалося, підручнику притаманний високий науковий рівень, логічність і послідовність викладення матеріалу. Тому він із зацікавленістю буде сприйнятий студентами та науковою спільнотою.

Дати

6

**ЖОВТНЯ
1917**

До активного лексику громадян США додалося нове для світу музики слово «джаз». Американський журнал «*Literary Digest*» авторитетно роз'яснював, що «джаз – це музика, яка змушує людей тремтяти, стрибати і корчитися». А рівно через десять років, 6 жовтня 1927 року, в Нью-Йорку компанія «*Warner Brothers*» представила перший звуковий фільм – «Співак джазу», головну роль у якому виконав апологет цього музичного напрямку Ел Джолсон.

Назва жанру нібито є співзвучною з екстатичним, підбадьорливим вигуком негрів, котрий часто вживався під час виконання релігійного співу. Але є й інші версії походження слова «джаз». Наприклад: від французького *jaser* – базікати, говорити скоромовкою; від африканського *jaïza* – назва певного типу звучання барабанів; і навіть від арабського *jazib* – спокусник.

Першу грамплатівку, на якій лунала джазова музика, записав 26 лютого 1917 року колектив «*Original Dixieland Jazz Band*». До речі, музиканти гурту були білими американцями. Відтоді біг-бенди (своєрідні оркестри) в джазі – це традиція.

Ю. С.